

L'actualització dels catàlegs històrics de la premsa en català

The updating of historic catalogues of Catalan press

Jaume Guillamet

Catedràtic de periodisme del Departament de Comunicació
de la Universitat Pompeu Fabra, Barcelona.
Membre del Grup de Recerca en Periodisme, Barcelona.
jaume.guillamet@upf.edu

Marcel Mauri

Doctor en periodisme del Departament de Comunicació
de la Universitat Pompeu Fabra, Barcelona.
Membre del Grup de Recerca en Periodisme, Barcelona.
marcel.mauri@upf.edu

Francesc-Andreu Martínez

Doctor en història del Departament de Teoria dels Llenguatges
i Ciències de la Comunicació de la Universitat de València.
Francesc.Martinez@uv.es

Arnau Company

Professor del Departament de Ciències Socials i Jurídiques
del Centre d'Ensenyament Superior Alberta Giménez
de la Universitat de les Illes Balears.
Membre del Grup d'Estudi de la Cultura, la Societat i la Política
al Món Contemporani, Palma.
acompany@cesag.org

L'actualització dels catàlegs històrics de la premsa en català

The updating of historic catalogues of Catalan press

RESUM:

Aquest article és la primera presentació dels resultats de la investigació titulada *Catàleg històric general de la premsa en català, 1. L'eclosió de periòdics, 1641, 1810-1898* duta a terme amb el suport del programa de recerca 2008-2010 de l'Institut d'Estudis Catalans. És la primera part d'un projecte del Grup de Recerca en Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra (GRP-UPF), que en les fases següents ha d'abraçar fins a l'any 1939. L'objectiu és revisar i actualitzar els catàlegs elaborats durant el primer terç del segle xx i estudiar les condicions polítiques, socials i culturals en què es produeixen el naixement i evolució de la premsa en català. El resultat d'aquesta primera part és la catalogació d'un total de 475 periòdics, 337 dels quals corresponen a Catalunya, 99 a València, 26 a les Illes Balears i 13 fora del domini lingüístic. Aquests periòdics corresponen a un total de 67 poblacions, 44 a Catalunya, 14 a València, 3 a les Illes Balears i 6 fora del domini lingüístic. La desigualtat de les dades resultants entre els territoris té a veure amb les diferències de població, però també amb les relatives als moviments polítics i culturals relacionats amb la Renaixença literària i amb el desplegament històric del sistema general de premsa en castellà en cada cas.

PARAULES CLAU:

catàleg, història, periòdics, català, llengua, territoris.

The updating of historic catalogues of Catalan press

L'actualització dels catàlegs històrics de la premsa en català

ABSTRACT:

This article introduces the research entitled *General Historic Catalogue of Catalan Press, 1. The Emergence of Newspapers, 1641, 1810-1898* carried out with support from the 2008-2010 research programme of the Institut d'Estudis Catalans (Institute for Catalan Studies). This is the first part of the project by the Journalism Research Group at Pompeu Fabra University (GRP-UPF). In its upcoming research the group aims to cover the period up to 1939. The purpose is to review and update the catalogues produced during the first third of the 20th century and study the political, social and cultural conditions present during the birth and evolution of the Catalan language press. The result of this first part is the classification of a total of 475 newspapers, 337 of which were published in Catalonia, 99 in Valencia, 26 in the Balearic Islands and 13 outside the linguistic domain. These newspapers relate to a total of 67 villages, 44 in Catalonia, 14 in Valencia, three in the Balearic Islands and six outside the linguistic domain. The differences in the amount of data from the various territories is related to population numbers and also to political and cultural movements related to the Catalan literary revivalist movement, *Renaixença*, and the historical development of the Spanish general press network in each area.

KEYWORDS:

catalogue, history, newspapers, Catalan, language, territories.

1. Introducció: metodologia

L'elaboració d'un *Catàleg històric general de la premsa en català* és un projecte del Grup de Recerca en Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra (GRP-UPF) del qual s'ha conclòs la primera part, amb el suport del programa de recerca 2008-2010 de l'Institut d'Estudis Catalans. L'objectiu de revisar i actualitzar els catàlegs elaborats durant el primer terç del segle xx i estudiar les condicions polítiques, socials i culturals en què es produeixen el naixement i evolució de la premsa en català ha de continuar en fases següents que han d'abraçar fins a l'any 1939. S'ha establert en el final del segle xix el límit de la primera etapa de la investigació, atenent l'impuls que pren el catalanisme polític amb el canvi de segle i l'aparició dels primers partits polítics que el representen, així com l'impuls correlatiu que pren la premsa en català, en el marc també dels avenços del sistema general de premsa en castellà. S'ha triat la data concreta de l'any 1898 perquè el dia 1 de gener de 1899 neix *La Veu de Catalunya*, òrgan del catalanisme conservador i ben aviat de la Lliga Regionalista, l'existència del qual caracteritza en bona part l'etapa següent de la premsa en català, fins al 1939.

L'equip d'investigació, dirigit per Jaume Guillaumet Lloveras, ha comptat amb quatre responsables d'àmbit que són Marcel Mauri de los Ríos, del mateix GRP-UPF, per a Catalunya; Arnau Company Mates, del Grup d'Estudi de la Cultura, la Societat i la Política al Món Contemporani de la Universitat de les Illes Balears, per a les Illes Balears; Francesc-Andreu Martínez Gallego, de la Universitat de València, per a València, i Fabiola Alcalà, del GRP-UPF, per a fora del domini lingüístic. Hi han col·laborat també deu investigadors més, fins a sumar un total de quinze: Josep Maria Figueres Artigues, de la Universitat Autònoma de Barcelona; Sergi Cortiñas, Ariadna Fernández Planells, Carles Pont, Ruth Rodríguez i Francesc Salgado, del GRP-UPF; Lluís Costa, de la Universitat de Girona; Josep Maria Grau, arxiver, i Xavier Ferré i Àngela Buj, de la Universitat Rovira i Virgili.

La revisió de catàlegs s'ha dut a terme principalment sobre l'obra de Joan Givanel i Mas *Bibliografia catalana. Premsa (1931-1937)*, que comprèn tota la premsa en llengua catalana publicada abans de 1925 en tot el domini lingüístic, així com poblacions d'altres territoris. Per a Catalunya, s'ha tingut en compte també l'obra de Joan Torrent i Rafael Tasis *Història de la premsa catalana* (1966) i diverses obres locals i especialitzades. Per a València, s'ha tingut en compte també com a referència principal l'obra de Josep Navarro Cabanes *Catàlec bibliogràfic de la premsa valenciana escrita en nostra llengua y publicada en Valencia, pobles de la provincia i per les colonies valencianes en Madrit, Barcelona, Zaragoza i republicues americanes, 1586-1927* (1928), i per a les Illes Balears, el treball no publicat de Benito Pons Fàbregues *Bibliografía de las publicaciones periódicas impresas desde 1779 hasta hoy en las Baleares* (1903).

A part d'aquests catàlegs que s'han fet servir com a referència principal hi ha altres obres citades a la bibliografia que han estat utilitzades per a l'estudi i que es poden classificar segons la tipologia següent:

a) Altres catàlegs generals (de tot l'àmbit lingüístic o d'un dels territoris) posteriors als citats anteriorment. Entre aquestes obres hi ha simples llistes de publicacions o catàlegs més elaborats.

b) Catàlegs o històries locals. En aquest article es recull només una petita part del total de referències d'aquest tipus de publicacions que s'han consultat per a l'elaboració del *Catàleg* (i que apareixeran en la seva totalitat degudament referenciades a l'obra). Destaquen, entre d'altres, els catàlegs de publicacions de poblacions com Vic, Girona, Figueres, Sabadell o Terrassa, entre moltes d'altres.

c) Estudis de períodes. Per a poder situar els periòdics en el seu context corresponent, s'han utilitzat com a referències obres que descriuen períodes concrets, com els estudis sobre els inicis de la premsa a Catalunya o el periodisme liberal de Jaume Guillamet (2003 i 2010).

d) Monografies. Una darrera tipologia de publicacions referenciades són aquelles que estudien de forma monogràfica un periòdic concret. Destaquen, entre d'altres, les obres de Josep M. Figueres (1981 i 1999), Carlota Duran (1998) i Josep Pich (2003) sobre *Diari Català* i *La Renaixensa*; o l'estudi de Josep Maria Casacuberta (1956) sobre *Lo Verdader Català*.

Tornant a la revisió del catàleg de Givanel, cal tenir en compte diversos aspectes. En primer lloc, els criteris d'inclusió de les publicacions, ja que hi ha publicacions anuals que en la majoria de casos escapen a la condició de periòdiques. Tot i que la seva consideració pot ser acceptada i matisada en obres de caràcter local —com s'ha fet a la *Història de la premsa andorrana* (2009) o a la *Història de la premsa de Figueres* (2010)—, en una obra de caràcter general produiria interferències que podrien ser motiu de confusió, de manera que han estat excloses del catàleg present. Se n'han exclòs també diversos periòdics en castellà considerats bilingües, ja que la consideració de la premsa bilingüe hauria de ser objecte d'una investigació específica i extensa, no havent-hi, com no hi ha, un catàleg de la premsa en castellà publicada a Catalunya. Un tercer aspecte de la revisió ha estat la supressió de les entrades separades que dedica a segones i terceres etapes de publicacions ja catalogades, com si fossin publicacions noves. A més de numerar, cosa que Givanel ja fa, les entrades de les publicacions, en calculem el nombre per poblacions i territoris i comparem les dades quantitativament.

L'actualització del catàleg inclou la revisió d'un gran nombre d'arxius, hemeroteques i altres fons documentals —fins a un nombre de setanta-un, dins i fora del domini lingüístic català. La vocació històrica del nou catàleg inclou també la substitució de la fitxa bibliogràfica pròpia d'aquells treballs per una fitxa històrica i hemerogràfica, resultat dels avenços en aquestes disciplines durant la segona part del segle xx, així com un breu article de presentació de cada periòdic. L'obra de Torrent i Tasis, tot i tenir l'estructura d'un catàleg, amb classificacions detallades temporals i temàtiques dels periòdics, no conté fitxes ni numeració dels periòdics. Aquests són objecte d'articles descriptius i valoratius, desiguals en extensió i abast, que tenen un gran interès pel que fa a la importància i significació de cada un.

L'obra resultant de la nostra investigació, que serà publicada pròximament en un volum editat per l'Institut d'Estudis Catalans, consisteix en els apartats següents:

a) Catàleg general de periòdics, presentats per territoris i per poblacions, seguint l'ordre alfabètic d'aquestes i el cronològic de l'aparició dels periòdics en cada una d'elles.

b) Fitxes històriques i hemerogràfiques de cada periòdic, seguides dels breus articles descriptius, pel mateix ordre.

c) Llistes de balanç del nombre de periòdics, de la seva publicació per anys i de la seva durada, pel mateix ordre.

d) Articles de balanç general i d'anàlisi per territoris.

2. Resultats generals

L'anàlisi quantitativa de l'obra de Givanel dóna el resultat de 3.152 publicacions en català i castellanes bilingües de totes les periodicitats, inclosa l'annual, entre 1792 i 1925, que és el període estudiat. Del període equivalent de la nostra investigació, limitada en aquesta primera part fins al 1898, hi ha un total de 807 periòdics, dels quals 616 corresponen a Catalunya, 131 a València, 42 a les Illes Balears i 18 a fora del domini lingüístic (vegeu la taula 1 a l'annex). Un cop aplicats els criteris de revisió que han estat esmentats i actualitzada la consulta d'arxius, hemeroteques i fons documentals, el resultat de la nostra recerca, que inclou els anys 1641 i 1810-1898, és d'un total de 475 periòdics, dels quals 337 corresponen a Catalunya, 99 a València, 26 a les Illes Balears i 13 a fora del domini lingüístic (vegeu la taula 2 a l'annex). En conjunt, són 67 poblacions en les quals apareix la premsa en català en aquesta primera etapa, 44 de les quals són de Catalunya, 14 de València, 3 de les Illes Balears i 6 de fora del domini lingüístic, corresponents a la resta d'Espanya, l'Argentina, Cuba, els Estats Units i l'Uruguai.

2.1. Intensitat de les publicacions

Una indicació clara de l'evolució de la premsa s'expressa en el nombre de periòdics que es publiquen al llarg d'un any. Veure l'evolució en aquesta freqüència de publicacions permet apuntar unes primeres idees de balanç. Tant el 1641 com el 1810, en tots dos casos estant Catalunya sota administració francesa, hi ha dos periòdics en català a Catalunya. *Gazeta* i *Novas Ordinarias* a Barcelona, traduccions al català dels primers periòdics francesos, el 1641. *Diari de Barcelona y del Govern de Catalunya* a Barcelona i *Gaseta del Corregiment de Girona* a Girona el 1810. Entre una data i l'altra han passat 169 anys. L'any 1812 hi ha dos periòdics a Palma de Mallorca —*Gaceta Triunfo Mensual del Centro de Sóller...* i *Diari de Buja*— i el 1813 n'hi ha tres a Palma —*Diari de Buja*, *Lluna Patriòtica Mallorquina* i *Nou Diari de Buja*— i un a València —*Conversació que Tingueren Saro Perrengue...*—, per tant

quatre en conjunt, sense haver-n'hi cap a Catalunya. El 1814 hi ha un periòdic a Maó.

2.2. Diferències entre territoris

Si es comparen les xifres que dona el *Catàleg* entre els diversos territoris estudiats es poden observar algunes similituds i, sobretot, diferències significatives. Pel que fa a la freqüència (ara apuntada) de les publicacions i el moment de la seva arrencada, es constata que hi ha un nombre escàs de periòdics a Catalunya entre 1810 i 1865, amb l'excepció dels anys 1841, 1843 i 1844. A Palma apareixen 3 periòdics durant el Trienni Constitucional, els anys 1820-1822. I a València 2, els anys 1820 i 1823. A Palma fins al 1879 no comença pràcticament de nou la creació de periòdics en català, amb una excepció menor a Maó el 1869, mentre que a València hi ha alguns casos els anys 1837 i 1847 fins que el 1861 ja comença quasi la continuïtat. Hi ha una oscil·lació entre 1 i 5 periòdics en alguns anys entre 1810 i 1865, a tot el domini lingüístic. Entre 1866 i 1876, l'oscil·lació és entre 6 i 15 periòdics l'any, dels quals entre 4 i 13 a Catalunya. Entre 1877 i 1879, la intensitat de l'evolució ja és més alta, entre 22 i 33 periòdics l'any, dels quals entre 17 i 29 a Catalunya. Entre 1880 i 1898, la intensitat assoleix xifres remarcables, entre 44 i 68 periòdics l'any.

A Catalunya, no només hi ha diaris amb continuïtat des de 1879, *Diari Català*, i des de 1881, *La Renaixensa*, que arriba fins al 1905, sinó que des de 1870 hi ha dues línies clares de setmanaris populars d'informació política i humor —com *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*, tots dos republicans i de llarga durada— i de revistes culturals de referència per al catalanisme, la primera de les quals és *La Renaixensa* abans de passar a diari. A les tres províncies valencianes la premsa és nombrosa però efímera, amb registre satíric, va molt lligada a la política i dirigida al públic més popular, republicà i carlista. A les illes de Mallorca i Menorca, que no a Eivissa, el nombre de periòdics és menor i més tardà, menys polític i més cultural. Les dades de difusió relativament elevades de periòdics amb certes similituds com *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa* a Barcelona, *El Mole* a València i *La Ignorància* a Palma de Mallorca podrien indicar un encert simultani en relació amb el públic més popular.

Fora del domini lingüístic, potser el més significatiu és la connexió valenciana de dos dels tres primers periòdics en català a Madrid, en especial *La Donsayna*, el 1844. A l'altra banda de l'Atlàntic, l'emigració catalana de la segona meitat del segle XIX dona vida a revistes a Buenos Aires, Montevideo i Nova York, a més de l'Havana, que fins al 1898 encara és una colònia espanyola.

En aquesta primera època de la premsa en llengua catalana, la duració dels periòdics en general és molt breu —com ho és també en molts casos la dels periòdics en castellà—, fins al punt que dels 475 catalogats un total de 441 van durar menys de deu anys. Només 18 es publiquen més d'aquest temps; 6, més de vint anys; 6, més de trenta anys, i 2, més de seixanta. A València només hi ha dos periòdics que sobrepassin els vint anys de vida; mentre que la brevetat és més gran a

Mallorca, on només hi ha un periòdic que visqui més de cinc anys. Fora del domini lingüístic, n'hi ha un que passa dels deu anys.

3. Resultats temàtics

La catalogació temàtica de les publicacions en català que apareixen fins al 1898 no és una tasca senzilla a causa de la no-especialització per temes de les capçaleres durant aquells anys. A partir de l'anàlisi dels continguts d'aquests periòdics s'han establert sis categories diferents: informació, cultura, humor, política, religió i agricultura. Però a causa d'aquesta manca d'especialització de les publicacions (un tret propi dels periòdics del segle XIX), la classificació d'una capçalera en un grup o un altre s'ha fet segons quin fos el contingut temàtic majoritari o seguint les intencions expressades pel mateix mitjà de comunicació.

3.1. Informació i cultura a Catalunya

En el cas català, s'ha considerat que, de les 337 publicacions en català aparegudes a Catalunya fins a l'any 1898, 158 eren informatives, 119 culturals, 24 d'humor, 20 polítiques, 10 religioses i 6 eren periòdics sobre temàtica agrícola. Amb aquestes xifres es pot afirmar que la voluntat de transmissió informativa i cultural era la principal raó que explica l'aparició i motivació de bona part dels periòdics que es publiquen en català a Catalunya fins a l'any 1898. Gairebé la meitat de les capçaleres eren informatives i, d'aquestes, més de la meitat eren de Barcelona (84); la resta de periòdics estaven repartits per diverses poblacions del país, principalment a Sabadell, Girona o Vilanova i la Geltrú.

3.1.1. La vocació informativa

És remarcable que els quatre primers periòdics que es publiquen en llengua catalana, *Novas Ordinarias* i *Gazeta* (1641) i *Diari de Barcelona y del Govern de Catalunya* i *Gasetta del Corregiment de Girona* (1810), tenen tots una clara vocació informativa. Malgrat aquesta arrencada, no serà fins als anys quaranta, amb la represa de la premsa en català (que coincidirà amb l'inici del període de periodisme liberal després de l'aprovació de la Constitució de 1837 i la fi de l'absolutisme), que tornarà a haver-hi publicacions informatives com *Lo Pare Arcàngel* (que tanmateix tindrà un to clarament humorístic) i el *Senmari cristià, instructiu, agrícola y curiós* (que compartirà continguts religiosos, en un exemple d'aquesta diversificació temàtica observada). Després d'aquest primer impuls, serà a les portes del Sexenni Democràtic quan tornaran a aparèixer periòdics d'informació en català a Barcelona, amb títols com *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa* (que donen inici a una llarga tradició d'ús de l'humor com a mitjà per a parlar d'actualitat informativa i política), *La Rambla*, *Lo Somaten* o *Lo Mestre Titas*. Serà a partir de la dè-

cada dels vuitanta del segle XIX quan es pot parlar d'una eclosió de la premsa de temàtica informativa amb l'aparició de moltes publicacions d'aquest caire vinculades (de forma directa o indirecta) a moviments polítics catalanistes o regionalistes, com el mateix *Diari Català* (primera publicació diària en llengua catalana) i *Lo Tibidabo* (1879) o *La Veu de Catalunya* (1880), entre moltes d'altres.

La premsa de Barcelona informarà de qüestions locals tot i que també mantindrà una mirada més global de l'actualitat. En canvi, els periòdics de temàtica informativa de fora de la capital tractaran principalment qüestions de caràcter local. Un dels primers exemples de premsa informativa fora de Barcelona (a banda de Girona amb la *Gasetta del Corregiment de Girona* de 1810) es trobarà a Tarragona amb *Lo que pasa* (1868). Fins al cap d'una dècada no hi ha constància de cap altra publicació d'informació fora de la capital; en aquest cas es tracta de *L'Escut de Gràcia*, de la Vila de Gràcia (llavors població independent de la capital catalana), que surt publicada l'any 1876.

A partir d'aquest moment, i especialment des de la dècada dels vuitanta del segle XIX, l'aparició de publicacions d'informació en català serà freqüent en moltes poblacions del país, amb especial rellevància a ciutats com Reus, on destaca *La Veu del Camp*, que tindrà una durada de més de cinc anys (1885-1890); Lleida, on es publica, entre d'altres, *La comarca del Lleyda* (apareguda el 1898, tindrà més de deu anys de vida); Ripollet, amb *La Veu del Vallès*, que tindrà més de vuit anys de vida des de 1896; Sant Martí de Provençals (actualment un barri de Barcelona, però al segle XIX era un nucli independent), on destaca *L'Arch de Sant Martí*, publicació amb més de set anys de vida i que apareix el 1884, i un llarg etcètera de poblacions com Sabadell, Girona, Vilanova i la Geltrú, Vilafranca del Penedès, Mataró, Manresa, Sallent o Valls.

Tota aquesta premsa atindrà un tipus de notícies eminentment locals. Tanmateix, també es poden trobar altres periòdics que, tot i ser de fora de Barcelona, tindran una voluntat informativa general. Destaquen els casos de *L'Olotí* (aparegut el 1890, durarà més de deu anys); *El Sanpolench*, de Sant Pol de Mar (1890-1894), o *La Costa de Llevant* (1894-1922), de Canet de Mar, publicació successora de l'anterior. Una atenció destacada mereix *La Veu del Montserrat* de Vic, que es publicarà durant vint-i-quatre anys, entre 1878 i 1902, i que tindrà una projecció molt més enllà de Vic o d'Osona i es convertirà en un periòdic de referència nacional.

3.1.2. L'aposta cultural

Si la vocació informativa dels periòdics catalans del segle XIX és clara, també és molt significativa l'aposta per la cultura. Més d'un terç (119) de les capçaleres que apareixen durant aquells anys tenen com a primera finalitat parlar de cultura. Aquesta xifra s'entén tenint en compte el context cultural en què està immersa Catalunya des de mitjan segle XIX: la Renaixença. Aquest moviment trobarà en els periòdics un mitjà de difusió de les seves inquietuds culturals; a la vegada, serà l'existència del mateix moviment el que facilitarà l'embranchada d'aquestes publicacions en català,

en un acte de retroalimentació. Tot i que alguns dels periòdics informatius que es publiquen a principis de segle contenen també notícies culturals, no serà fins als anys quaranta del segle XIX quan les capçaleres que apareguin respondran, de forma directa, a la voluntat de transmissió cultural.

Com a primer exemple s'observa la publicació barcelonina *Lo Verdader Català* (1843), considerada per diversos autors com el primer òrgan periodístic de la Renaixença i pioner a reclamar l'ús periodístic de la llengua catalana. Vint anys més tard, la represa del català a la premsa donarà lloc a noves publicacions culturals que, juntament amb el corrent culte i històric del catalanisme (que s'expressava majoritàriament a través de mitjans en castellà), s'adreçaran a un públic molt més popular i en molts casos usaran també l'humor com a forma d'expressió. Els primers exemples els trobem en periòdics com *Lo Gat dels Frares* (1866), *La Rambla* (1867) o *Lo Gay Saber* (1868-1883); fins a arribar, a inicis de la dècada següent, a publicacions tan emblemàtiques com *La Renaixensa* (1871), òrgan impulsor del renaixement literari i cultural no polititzat. Fins a finals de segle, encara hi haurà un reguitzell important de publicacions que se centraran en la cultura, entre les quals destaca *L'Avens/L'Avenç* (1881-1893), el *Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana* (1878-1890), seguit pel *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* (que es publicarà durant quaranta-set anys, de 1891 a 1938), o la darrera etapa de *Lo Mestre Titas* (1897).

Barcelona és novament la ciutat on es concentra la majoria de publicacions culturals catalanes (75), mentre que les 44 restants estan repartides per altres poblacions del país com Reus, on destaquen capçaleres com *La Trompeta* (1894-1896); Vilanova i la Geltrú, on gairebé la meitat de les publicacions (5 de 13) tracten d'aquesta temàtica, si bé cap tindrà continuïtat més enllà de dies o, com a màxim, un parell de mesos (com *La Pubilla de Vilanova i la Geltrú* o *La Fruyta del Temps*); Sabadell, amb 5 periòdics culturals d'entre els quals cal referenciar *La Llançadora*, que es publicarà de 1893 a 1896; Terrassa, amb una capçalera cultural de llarga durada: *Lo Barret* (1886-1891), o Figueres, on tan sols hi ha constància de dues publicacions culturals, *L'Art* i *Lo Pensament*, però aquesta darrera amb una llarga trajectòria (1887-1895). També a Manresa hi haurà presència de periòdics culturals, alguns amb una trajectòria prou significativa com la *Revista Manresana* (creada el 1880 i que tindrà més de dos anys de vida).

3.1.3. *Humor i política*

Entre les publicacions humorístiques s'han inclòs aquelles que tenien l'humor no com un mitjà d'expressió (molts dels periòdics sobre els quals ja s'ha parlat empraven la sàtira i l'humor com una forma de comunicar altres continguts ja fossin, sobretot, informatius o culturals) sinó com a finalitat. Capçaleres, per tant, que no buscaven altra cosa que fer riure i entretenir. Més de la meitat d'aquests periòdics (15) són de Barcelona i la resta corresponen a altres poblacions. És precisament a la capital catalana on apareixen les primeres publicacions humorístiques a la dècada

dels seixanta del segle XIX. La represa de la premsa en català que es produeix en aquests anys tindrà en l'humor (i la cultura, com s'ha vist anteriorment) un element molt rellevant que donarà lloc a capçaleres com *Un tros de paper* (en la seva primera època de 1865), *Lo Noy de la Mare* o *L'Embustero* (totes dues de 1866). Aquestes publicacions troben en aquest gènere la fórmula per a connectar amb els sectors més populars. A partir de 1870 aniran apareixent altres revistes d'humor, com *La Rata* (1871), *La Fantasma Grogà* (1874) o *La Gorra de Cop* (1875), que conviuran amb publicacions com *La Campana de Gràcia* o *L'Esquella de la Torratxa* que, tot i ser eminentment informatives, empraran l'humor com a mitjà per a elaborar els continguts. De periòdics dedicats a l'humor n'aniran apareixent amb comptagotes al llarg de la dècada dels vuitanta (com *Lo Darrer Frare* o *Lo Frare Llech*, el 1886) i dels noranta (per exemple, *Lo Dr. Camamilla*, de 1898).

Fora de Barcelona, hi ha publicacions d'humor a Figueres (amb *Lo Tap de Suro*, de 1876, i *La Granyota*, de 1881); Manresa, on es publica *La Lluna* (1891) i *L'Arençada* (1892-1893); Mataró, amb una única publicació, *La Baldufa* (1898), o *La Tos* (1891) de Reus. En tots aquests casos, igual com passava amb les capçaleres de Barcelona, es tracta de projectes que duren molt poc temps. El cas més excepcional es dona, sens dubte, a Vilanova i la Geltrú amb l'existència de dues publicacions com *La Cuyna* (amb més de set anys de vida) o *La Nova Cuyna* (prop d'un any i mig d'existència, des de 1889), que aconseguiran consolidar-se.

La presència de publicacions polítiques —enteses com aquelles capçaleres que no només tracten d'aquesta temàtica sinó que són l'òrgan d'expressió d'una formació política— no és gaire significativa (un total de 20). Tanmateix, aquestes capçaleres presenten algunes característiques que les fan singulars: per una banda, és l'únic àmbit temàtic en què hi ha més publicacions de fora de Barcelona (un total de 13) que de la capital (on només se'n publiquen 7). La segona característica és que, en general, es tracta de mitjans de llarga durada, sobretot els que no es publiquen a Barcelona. La premsa política catalana en català tardarà a aparèixer (més a comarques que a la capital) i viurà la seva màxima esplendor a partir dels anys vuitanta. Justament de 1880 és *Lo Catalanista*; el 1882 apareix el *Butlletí del Centre Català* (que durarà fins al 1888, la més longeva de les barcelonines), i el 1887 surt *La Veu del Centre Català*, revistes totes elles de Barcelona. Es tracta, en general, de periòdics molt vinculats a moviments catalanistes o regionalistes com el Centre Catalanista o la Unió Catalanista (entre d'altres). Precisament, des de formacions com aquestes s'impulsaran capçaleres com *Lo Catalanista* de Sabadell, que s'editarà durant catorze anys des de 1887; *Lo Somatent* de Reus, que s'inicia el 1886 i durarà més enllà de 1898; el *Setmanari Català* de Manresa (1890-1897); *Las Cuatre Barras* de Vilafranca del Penedès (1892-1898), o *Lo Geronés* (1894-1898), entre d'altres.

Cal destacar també les 10 publicacions religioses en català, la majoria (7) de Barcelona. La primera de la qual es té constància és *La Família Cristiana* (1876-1877); mentre que l'any 1883 se succeeixen tres publicacions religioses, *Lo Bon*

Catòlic, *Lo Bon Cristià* i *Lo Bon Català*, tot i que apareixeran tan sols uns dies. En canvi, *La Barretina*, que es publica de 1892 a 1898 i, sobretot, *Lo Missatjer del Sagrat Cor de Jesús*, que apareix de 1893 i dura fins al 1936, representen les publicacions religioses més longeves juntament amb els fulls dominicals de les esglésies del Carme i de Santa Maria de Badalona, que tindran més de quaranta anys de vida. Encara hi ha constància d'un darrer mitjà religiós, el *Butlletí Parroquial de Sant Just Desvern*, si bé aquest només es publica l'any 1892.

Destaca, finalment, que hi hagi 6 capçaleres que tenen com a tema principal l'agricultura. No debades, es tracta d'una de les activitats econòmiques, juntament amb la indústria, més importants de la Catalunya del XIX. Sobta que, d'aquestes publicacions, la majoria (5) siguin de Barcelona i la restant de Manresa (*Lo Pla del Bages*); mentre que no se'n troben en altres poblacions de tradició agrícola. D'entre les barcelonines, destaca *La Quinsena del Pagés* (1878-1882).

3.2. Les publicacions informatives a València

L'esquema temàtic que s'observa entre les publicacions catalanes és bastant similar al que es pot apreciar a les capçaleres valencianes, amb una diferència significativa: la voluntat informativa és de forma aclaparadora l'àmbit temàtic més important (de les 99 publicacions que es publiquen durant aquests anys, 84 són informatives), però la cultura, tot i ocupar també la segona posició, tan sols és el tema principal de 8 periòdics.

En general, a València les publicacions estaran molt vinculades a la informació i a la política (si bé de periòdics estrictament polítics només se'n trobaran 4). Aquesta preeminència de les capçaleres informatives es produirà sobretot a la capital, ciutat on també es concentraran totes els periòdics polítics i la majoria de culturals. Aquests darrers estaran en molts casos vinculats al món teatral, com *Tio Nelo* (1862). A Alacant la presència de la premsa d'humor serà molt significativa (les 3 publicacions humorístiques valencianes, *El Merescal*, *El Garbellet* i *El Gos de Presa* són d'aquesta ciutat). Mentre que a Castelló destacaran els periòdics culturals, sobretot *El Marchaler*. En canvi, de capçaleres religioses o agrícoles no n'hi ha cap en tot València. A la resta de poblacions on es publiquen periòdics en català durant el segle XIX (Alcoi, Alzira, Dénia, Novelda, Sueca, Vall d'Uixó, Vila-real, Vinaròs, Xàbia i Xàtiva), totes les capçaleres seran informatives.

Aquesta importància de la premsa informativa i política en valencià s'entén en la mesura que el liberalisme valencià (que s'inicia a principis del XIX) usarà la llengua com un mitjà per tal d'acostar-se a les classes populars urbanes. Un exemple en serà la primera publicació en valencià, *Conversació que Tingueren Saro Perrenque...* (1813), de to informatiu. Fenomen que es veurà confirmat als anys trenta del segle XIX, amb publicacions tan significatives com *El Mole* (1837, primera època), en una nova onada d'un liberalisme burgès que utilitzarà la llengua com a instrument per a comunicar-se. Aquest vincle polític de la premsa en valencià es veurà confirmat de nou als anys setanta, tot i que llavors l'actor polític no serà el libera-

lisme sinó el carlisme, amb publicacions com *L'Ametralladora Carlista* (1871), *La Farsa* (1872), *Á la piu...* (1872) o *El Palleter* (1882).

En general, es pot descriure la premsa en català a València com a publicacions informatives, polítiques, satíriques i compromeses amb el país. En un context de confrontació d'ideals polítics a través de la premsa, les idees conservadores cada cop aniran optant més pel castellà com a idioma d'expressió, mentre que els republicans empraran el català. A les dues darreres dècades del XIX, i en un context polític clarament difícil per al republicanisme i l'obrerisme, les publicacions en valencià seran majoritàriament vies d'expressió d'aquests ideals. I serà la sàtira la forma que tindran de connectar amb el públic popular.

3.3. Una premsa de temàtica més plural a les Balears

A les Balears, la situació es torna a repetir, amb una presència majoritària de publicacions informatives (13). Però en aquest cas les diferències entre àmbits temàtics són ben petites: es publiquen 6 periòdics culturals, 4 d'humorístics, 1 de polític, 1 de religiós i 1 d'agrícola. La diversificació de continguts, abans descrita, és en el cas balear encara més acusada.

A la ciutat de Palma és on més s'evidencia aquesta diversificació, amb periòdics de tots els àmbits temàtics. La primera capçalera en català de les Balears apareix també a la capital mallorquina. Es tracta d'un periòdic informatiu aparegut l'any 1812: *Gaceta Triunfo Mensual del Centro de Sóller*. En aquests anys, les capçaleres que es publicaran, com el *Diari de Buja* o *Lluna Patriòtica*, tindran una voluntat de captar-se un públic popular, per la qual cosa empraran un estil senzill, ple de faules i rondalles. Amb el Trienni Liberal, als anys vint, ressorgiran les publicacions en català, sobretot informatives que difonen ideologia liberal com el *Senmanari Constitucional* i *Es prat y se Bufera*. Però després d'aquestes primeres dècades del XIX amb una presència significativa del català en els periòdics, no tornarà a haver-hi premsa en aquesta llengua fins als anys setanta. Les úniques publicacions en català que apareixeran en aquests anys seran almanacs i calendaris. També es publicaran alguns poemes i petits textos en català dins de periòdics en castellà. Però el cert és que el fenomen de la Renaixença a les Illes Balears s'expressarà essencialment en castellà.

El periòdic informatiu *La Ignorancia* (1870) significa la represa del català a la premsa balear. I a partir dels anys vuitanta es troba el gruix de capçaleres en català, sobretot informatives i culturals, tant a Mallorca com a Menorca. Maó concentrarà publicacions bàsicament informatives i culturals; mentre que l'única publicació que apareix a Ciutadella, *Mestre Liboro*, és humorística.

Fins a finals del segle XIX, es produirà una situació bipolar en l'ús lingüístic a la premsa de les Illes Balears: el català s'emprarà bàsicament per a les composicions de tipus literari, sobretot poesia, i també per a les publicacions satíriques i humorístiques (igual com passarà a València, la transmissió d'ideologia anirà vinculada a la sàtira); mentre que el castellà serà la llengua de les publicacions d'assaig, la prosa periodística i la major part de la premsa informativa.

4. Conclusions

1. Entre 1641 i 1810-1898 es van publicar un total de 475 periòdics en llengua catalana a tots els territoris de parla catalana i fora del domini lingüístic. La revisió dels catàlegs històrics de la premsa en català que s'ha dut a terme des d'aquesta investigació rebaixa per tant gairebé a la meitat les 807 publicacions que Joan Givanel i Mas catalogava a la seva obra. Uns criteris més restrictius (incloent només aquelles publicacions escrites majoritàriament en català i excloent les publicacions anuals i també les etapes segones o següents d'una mateixa capçalera) i una recerca exhaustiva de les publicacions de les quals Givanel no assegurava l'existència, són les raons que expliquen aquesta dada de 475 periòdics. D'aquests, 337 corresponen a Catalunya, 99 a València, 26 a les Illes Balears i 13 a fora del domini lingüístic.

2. Si bé ja trobem unes primeres publicacions periòdiques en català l'any 1641, no serà fins al 1810 quan reapareix el català a la premsa. Amb intensitat i regularitat desigual depenent del territori, serà a partir de finals de la dècada dels seixanta i sobretot a partir dels anys setanta del segle XIX quan la intensitat de l'evolució ja serà més alta, entre 22 i 33 periòdics l'any. L'eclosió de la premsa en català al XIX es produirà entre 1880 i 1898, quan s'assoleixen entre 44 i 68 periòdics l'any.

3. La diferència més significativa entre territoris és que a Catalunya el desplegament de la premsa en català és més universal, pels temes i per la integració en el sistema general de premsa. La premsa catalana serà bàsicament de temàtica informativa i cultural, si bé la presència de periòdics humorístics i polítics serà destacable.

4. A València la premsa és nombrosa però efímera. Com a Catalunya, la informació serà l'eix sobre el qual gravitaran la gran majoria de les capçaleres. Tanmateix, serà molt destacable el registre satíric d'una premsa valenciana molt lligada a la política i que es dirigirà principalment a un públic popular, republicà i carlista. La premsa en català a València serà la via d'expressió habitual d'aquests ideals polítics.

5. A les Balears (en concret a Mallorca i Menorca ja que a Eivissa no hi ha cap periòdic en aquest període), hi ha menys nombre de publicacions si es compara amb la resta de territoris. La informació també serà el tema principal d'aquests periòdics, si bé s'observa una pluralitat temàtica molt més acusada. En general es tractarà d'una premsa menys política i més informativa i cultural.

Bibliografia

- BERTRAN I PUJOL, Lluís (1931). *Prensa a Catalunya*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- CASACUBERTA, Josep Maria (1956). *‘Lo Verdader Català’, primer òrgan periodístic de la Renaixença*. Barcelona: Barcino.
- COLL, Maria (1976). *Aportació per a una bibliografia terrassenca*. Terrassa: Patronat Fundació Soler i Palet.
- COSTA I FERNÁNDEZ, Lluís (1987). *Història de la premsa a la ciutat de Girona, 1787-1939*. Girona: Ajuntament de Girona.
- DURAN I TORT, Carola (1998). *Índexs de ‘La Renaixença’ (Barcelona, 1871-1880)*. Barcelona: Barcino.
- ETTINGHAUSEN, Henry (1992). *La premsa catalana durant la guerra dels Segadors*. Barcelona: Curial. 4 v.
- (2000). *Notícies del segle XVII: La premsa de Barcelona entre 1621 i 1628*. Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.
- FIGUERES, Josep Maria (1981). *‘La Renaixença’, diari de Catalunya (1881-1905)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- (1999). *El primer diari en llengua catalana: ‘Diari Català’ (1879-1881)*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- GIVANEL I MAS, Joan (1920). *Publicacions periòdiques barcelonines escrites en llengua catalana des de 1879 a 1916*. Barcelona.
- (1927). «Algunes notes referents al periodisme barceloní de 1840 a 1844». A: *Homenaje a Bonilla y San Martín*. Madrid: Universidad Central de Madrid. Facultad de Filosofía y Letras: Impr. Vda. e Hijos de Jaime Ratés, p. 369-387.
- (1931-1937). *Bibliografia catalana. Premsa*. Barcelona: Fundació Rafael Patxot. 3 v.
- (1933). *Materials per a la bibliografia de la premsa barcelonesa (1881-1890)*. Barcelona: Altés.
- GUILLAMET LLOVERAS, Jaume (2003). *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics, 1641-1833*. Barcelona: Arxiu Municipal de Barcelona.
- (2010). *L’arrencada del periodisme liberal: Política, mercat i llengua a la premsa catalana, 1833-1874*. Vic: Eumo.
- GUILLAMET LLOVERAS, Jaume; MORENO CHACÓN, Manuel; TEIXIDOR COLOMER, Anna; TESTART GURI, Albert (2010). *Història de la premsa de Figueres, 1809-1980*. Figueres: Ajuntament de Figueres.
- HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria (dir.) (1995). *200 anys de premsa diària a Catalunya (1792-1992)*. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya: Arxiu Històric de la Ciutat: Col·legi de Periodistes de Catalunya.
- MIRALPEIX BALLÚS, Concepció (1981). *La premsa a la ciutat de Vic al segle XIX*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- NAVARRO CABANES, Josep (1927). «Unas notas acerca de la prensa de Castellón». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* [Castelló de la Planal], vol. 8.
- (1928). *Catalec bibliogràfic de la premsa valenciana escrita en la nostra llengua y publicada en València, pobles de la província i per les colònies valencianes en Madrid, Barcelona, Zaragoza i repúbliques americanes, 1586-1927*. València: Diario de Valencia. [Reedició]
- (1988). *Prensa valenciana*. Estudi introductor d’Antonio Laguna. València: Asociación de la Prensa de Valenciana.
- PELLA I FORGAS, Josep (1879). «Periodisme. Estudis històrics del de Catalunya». *La Renaixença* [Barcelonà], any IX, vol. II, p. 21-162.
- PICH, Josep (2003). *Almirall i el ‘Diari Català’ (1879-1881): L’inici del projecte polític i ideològic del catalanisme progressista*. Barcelona: Institut Universitari d’Història Jaume Vicens i Vives; Vic: Eumo.
- PONS FABREGUES, Benito (1903). *Bibliografía de las publicaciones periódicas impresas desde 1779 hasta hoy en las Baleares*. Palma. [Inèdit]
- PONT SORRIBES, Carles; GUILLAMET LLOVERAS, Jaume (2009). *Història de la premsa andorrana, 1917-2005*. Andorra la Vella: Govern d’Andorra.
- PUIG PUJOL, Joan (1972). *86 anys de premsa local: Sabadell, 1853-1938*. Sabadell: Riutort.
- SOLÀ I DACHS, Lluís (1972). *L’humor català*. Vol. 1: *Un segle d’humor català*. Barcelona: Bruguera.
- (1978). *L’humor català*. Vol. 2: *La premsa humorística (I): ‘L’Esquella de la Torratxa’, ‘Cu-cut!’ i ‘El Be Negre’*. Barcelona: Bruguera.
- (1979). *L’humor català*. Vol. 3: *La premsa humorística (II): ‘Papitu’, ‘En Patufet’ i ‘Xut’*. Barcelona: Bruguera.
- TORRENT, Joan (1930). «Assaig d’un cens de la premsa catalano-balear». *Butlletí de la Federació de la Premsa Catalano-Balear* [Barcelonà], núm. 5 (juny).

L'ACTUALITZACIÓ DELS CATÀLEGS HISTÒRICS DE LA PREMSA EN CATALÀ

— (1937). *La presse catalane depuis 1641 jusqu'au 1937*. Barcelona: Agrupació Professional de Periodistes. Palau Internacional de la Premsa, exposició de París. Editat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat, a Barcelona.

TORRENT, Joan; TÀSIS, Rafael (1966). *Història de la premsa catalana*. Barcelona: Bruguera. 2 v.

TUBINO, Francisco María (1880). *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*. Madrid: Imprenta y Fundición de M. Tello.

Annex. Taules

Territori	Nombre de periòdics
Catalunya	616
València	131
Balears	42
Andorra	0
El Rosselló	0
L'Alguer	0
Fora de l'àmbit lingüístic	18
Total	807

Taula 1. Periòdics segons territoris a l'obra de Givanel, 1792-1898

Territori	Nombre de periòdics
Catalunya	337
València	99
Balears	26
Andorra	0
El Rosselló	0
L'Alguer	0
Fora de l'àmbit lingüístic	13
Total	475

Taula 2. Periòdics segons territoris, 1641 i 1810-1898

Temes	Catalunya	València	Balears	Fora de l'àmbit lingüístic
Informació	158	84	13	9
Política	20	4	1	0
Cultura	119	8	6	4
Humor	24	3	4	0
Religió	10	0	1	0
Agricultura	6	0	1	0
Total	337	99	26	13

Taula 3. Periòdics segons temes i territoris, 1641 i 1810-1898